

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра лісового та садово-паркового господарства

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ГЛАДКИЙ ОЛЕГ ЛЕОНІДОВИЧ

УДК 639.111.14 (477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**МИСЛИВСЬКО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ РО УТМР**

205 «Лісове господарство»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ О.Л. Гладкий

Керівник роботи
Кратюк Олександр Леонідович
доктор біологічних наук, професор

Висновок кафедри лісового та садово-паркового господарства за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри лісового та садово-паркового господарства

№ ____ від « ____ » 202 р.

Завідувач кафедри лісового та садово-паркового господарства

к.с.-г.н., доцент

Сірук Юрій Вікторович

« ____ » 202 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Гладкий Олег Леонідович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою

за шкалою ECTS

за національною шкалою

Секретар ЕК

Дубницька Ірина Юріївна

АНОТАЦІЯ

Гладкий О.Л. Мисливсько-ресурсний потенціал території Житомирської РО УТМР – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У роботі проведено комплексне дослідження мисливсько-ресурсного потенціалу території Житомирської районної організації УТМР, що включало аналіз структури мисливських угідь, оцінку їх бонітету, визначення площ стацій мешкання основних видів мисливської фауни. Оцінка бонітету засвідчила значні відмінності у якості біотопів: найвищі показники мають угіддя для куниці, козулі та оленя, тоді як найнижчі – для кабана та зайця сірого. Досліджено вплив екологічних та антропогенних чинників на якість стацій, визначено резерви підвищення ефективності біотехнічних заходів та заходів охорони. Результати роботи дозволяють сформувати науково обґрунтовані підходи до раціонального використання, охорони та відтворення мисливських ресурсів досліджуваної території.

Ключові слова: мисливські ресурси, мисливські угіддя, мисливська фауна, біотехнічні заходи, Житомирська РО УТМР.

ANNOTATION

Hladkyi O.L. Hunting Resource Potential in the Territory of the Zhytomyr RO UTHF – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The study presents a comprehensive assessment of the game resource potential of the Zhytomyr RO UTHF, including an analysis of the structure of hunting grounds, evaluation of their quality (bonitet), and determination of the area of habitats of key game species. The bonitet assessment revealed significant differences in habitat quality: the highest values were recorded for habitats of martens, Roe deer, and Red deer, while the lowest were observed for Wild boar and European hare. The influence of ecological and anthropogenic factors on habitat quality was investigated, and potential measures to enhance the effectiveness of biotechnical and conservation activities were identified. The results provide a scientific basis for the rational use, conservation, and reproduction of game resources within the studied territory.

Keywords: hunting resources, hunting grounds, hunting fauna, biotechnical measures, Zhytomyr RO UTHF..

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	8
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ ЖИТОМИРСЬКОЇ РО УТМР	14
2.1. Структура земель Житомирської РО УТМР	14
2.2. Структура єтерських обходів Житомирської РО УТМР	16
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ	19
3.1. Бонітування мисливських угідь господарства	19
3.2. Оцінка бонітету мисливських угідь та придатності їх для основних видів дичини	22
3.3. Оцінка впливу природних та антропогенних факторів на якість мисливських угідь	25
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Раціональне використання мисливських ресурсів є невід’ємною складовою сталого природокористування, особливо в умовах зростання антропогенного тиску, прогресуючої трансформації ландшафтів та посилення впливів глобальних кліматичних змін. Комплексна оцінка мисливсько-ресурсного потенціалу регіону забезпечує можливість здійснення об’єктивного та науково обґрунтованого аналізу екологічного стану мисливських угідь, визначення ступеня їх антропогенної трансформації та виявлення територій, що потребують пріоритетних природоохоронних заходів. Такий аналіз також дає змогу встановити лімітуючі фактори, які негативно впливають на динаміку популяцій ключових мисливських видів, зокрема зниження доступності кормових ресурсів, недостатність захисних укриттів та підвищення рівня смертності, спричиненої браконьерством і тиском хижаків.

Мета дослідження – комплексне дослідження мисливсько-ресурсного потенціалу території Житомирської РО УТМР передбачає всебічний аналіз просторової структури та якісних характеристик мисливських угідь, оцінку динаміки чисельності основних видів мисливської фауни, а також ідентифікацію ключових екологічних та антропогенних чинників, що визначають сучасний стан популяцій та умови їхнього існування.

Для досягнення мети нами передбачено виконання таких завдань:

1. Систематизувати видову структуру мисливських ресурсів Житомирської РО УТМР та оцінити їх просторовий розподіл.
2. Провести комплексну інвентаризацію типів мисливських угідь з використанням прямих і непрямих методів спостереження.
3. Визначити вплив господарських та природних чинників на мисливські ресурси господарства.
4. Сформулювати науково обґрунтовані рекомендації для адаптивного мисливсько-господарського управління та охорони лісових біогеоценозів.

5. Розробити біотехнічні заходи з оптимізації чисельності та використання мисливських ресурсів, включаючи підгодівлю, облаштування ремізів та контроль хижаків.

Об’єкт дослідження – мисливські угіддя та мисливська фауна Житомирської РО УТМР як мисливські ресурси.

Предмет дослідження – аналіз ключових чинників, що визначають мисливсько-ресурсний потенціал території Житомирської РО УТМР.

Методи дослідження: *аналітичні методи* мисливського господарства використано для дослідження організаційних принципів і функціонування системи ведення мисливського господарства; *порівняльно-аналітичний підхід* дав змогу оцінити довготривалі тенденції у впровадженні біотехнічних заходів; кількісні дані опрацьовувалися із застосуванням *статистичних методів*, тоді як *просторовий аналіз* був використаний для дослідження структури угідь та просторового розміщення ремізів і інших функціональних біотопів; *експертно-оцінювальний підхід* застосовано для ідентифікації та характеристики впливу ключових лімітуючих природних і антропогенних факторів.

Публікації

Гладкий О.Л. Особливості мисливсько-господарської діяльності в умовах воєнного стану. *Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 19 вересня 2025 р.). Житомир, 2025. С. 58–59.

Макарчук П.М., **Гладкий О.Л.**, Конюхов Є.С. Роль мисливської фауни в структурі мисливських ресурсів території України. *Стан і майбутнє лісової галузі, ландшафтної архітектури і землевпорядкування* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДБТУ, 14-15 жовтня 2025 р.). Харків, 2025. С. 31–32.

Макарчук П.М., Васільєв Б.В., **Гладкий О.Л.**, Гулак І.Ю. Мисливське господарство як інструмент екологічно збалансованого управління популяціями диких тварин. *Ліс, наука, молодь:* матеріали XIII Всеукраїнської

науково-практичної конференції (м. Житомир, 26 листопада 2025 р.). Житомир, 2025. С. 140–141.

Практичне значення. Результати дослідження можуть використовуватися для планування діяльності мисливського господарства, оптимізації заходів із охорони та біотехнії, регулювання чисельності фауни, підвищення бонітету угідь та розробки місцевих програм сталого природокористування.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з 36 сторінок ілюстрованого тексту та включає вступ, 3 розділи, висновки зі сформованими рекомендаціями, а також список використаних джерел. Робота містить 2 таблиці та 5 рисунків, у тому числі одну карто-схему. Бібліографія містить 44 найменування різних джерел.

РОЗДІЛ 1

АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ МИСЛИВСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Питання раціонального використання, охорони та відтворення мисливських ресурсів України є пріоритетним напрямом сучасної екологічної науки і мисливствознавства. Науковці наголошують, що мисливські угіддя є складною природно-територіальною системою, де поєднуються лісові, лучні, агроландшафтні й водно-болотні біотопи, кожен із яких формує певні умови існування для різних видів мисливської фауни. У класичних роботах з мисливствознавства підкреслюється, що якість і продуктивність угідь визначаються їхньою структурою, ландшафтною мозаїчністю, видовим різноманіттям і станом кормової бази, що безпосередньо впливає на біологічну продуктивність популяцій тварин та їхню стійкість до зовнішніх факторів [2, 12].

Одним із найбільш науково обґрунтованих і методично уніфікованих підходів до оцінювання мисливських територій, що застосовується як у вітчизняній, так і в міжнародній практиці ведення мисливського господарства, є бонітування мисливських угідь. Цей аналітичний метод виступає фундаментальним інструментом для визначення екологічної цінності, продуктивності та придатності угідь для окремих видів тварин, забезпечуючи стандартизовану класифікацію територій відповідно до їхньої здатності підтримувати життєздатні популяції мисливської фауни [1, 2].

З наукової точки зору бонітет розглядається як інтегральний показник, що узагальнює комплекс екологічних та антропогенних параметрів. До його основних складових належать лісотипологічні характеристики, структура та довгострокова стабільність кормових ресурсів, наявність і просторове розміщення захисних біотопів, а також система водно-болотних угідь, які визначають комфортність середовища для різних груп тварин. Крім того, бонітування враховує гідрологічний режим — динаміку рівня ґрунтових вод,

сезонне підтоплення, зволоження ґрунтів — та оцінює рівень антропогенного навантаження, що виникає внаслідок лісогосподарської діяльності, сільськогосподарського використання земель, інфраструктурного розвитку та рекреаційного впливу. Виявлені тенденції підкреслюють важливість організації постійного екологічного моніторингу та періодичного перегляду бонітаційних показників. Систематична оцінка забезпечує науково обґрунтовану базу для адаптивного управління мисливськими угіддями, дозволяючи своєчасно впроваджувати відновлювальні заходи, оптимізувати структуру середовища та зберігати ключові екологічні функції, необхідні для підтримання життєздатних популяцій мисливської фауни. Такий підхід гарантує гнучкість управлінських рішень у відповідь на динамічні зміни природних умов і сприяє реалізації довгострокових цілей сталого використання природних ресурсів [4].

Бонітування мисливських угідь є критично важливим елементом сучасної системи управління мисливськими ресурсами, оскільки забезпечує комплексну оцінку придатності середовища, його екологічної місткості та потенціалу для підтримання популяцій диких тварин. Ситуація в Поліссі демонструє, що природні умови мисливських угідь зазнають істотних змін, які можуть суттєво впливати на їхню продуктивність. Тому ефективне ведення мисливського господарства дедалі більше потребує інтеграції результатів бонітування у процес прийняття управлінських рішень, впровадження системного моніторингу та застосування принципів адаптивного менеджменту. У сукупності ці чинники створюють наукову та практичну основу для забезпечення довготривалої стабільності, екологічної стійкості та раціонального використання мисливських ресурсів регіону [21].

У роботах українських фахівців з мисливствознавства підкреслюється, що одним із провідних інструментів оцінки якості угідь є бонітування, яке дозволяє визначити ступінь придатності стацій для кожного виду дичини. Методика бонітету розглядається як інтегральний підхід, що враховує лісотипологічні умови, кормові ресурси, захисні властивості біотопів,

гідрологічні процеси та характер антропогенного впливу. Попри відносну стабільність природних умов Полісся, науковці відмічають тенденції до деградації лісових масивів, зниження рівня ґрунтових вод та трансформації ландшафтів, що потребує системного контролю й коригування мисливсько-господарської діяльності [27, 29].

У міжнародних наукових дослідженнях питання просторової організації мисливських угідь розглядається як один із ключових чинників, що визначає стан популяцій копитних та інших видів диких тварин. Значна увага приділяється аналізу територіальної зв'язаності ландшафтів, оскільки саме вона забезпечує можливість міграцій, сезонних переміщень, формування стабільних кормових маршрутів та уникнення надмірного антропогенного чи хижацького тиску [5, 12, 40].

Європейські дослідження засвідчують, що фрагментація лісових масивів, спричинена вирубуванням, розбудовою інфраструктури та розширенням сільськогосподарських земель, призводить до суттєвого зменшення чисельності оленя благородного, козулі європейської та інших видів копитних. Це відбувається через втрату укриттів, зменшення доступності кормових ресурсів та порушення природних міграційних шляхів. У регіонах із високим рівнем фрагментації відзначено формування ізольованих мікропопуляцій, що знижує генетичну різноманітність і підвищує ризики локального вимирання. Особливо критичним для водоплавних і навколоводних видів є деградація боліт та водно-болотних угідь. Зарубіжні дослідження свідчать, що осушення торфовищ, випрямлення річок та зниження рівня ґрунтових вод призводять до різкого скорочення чисельності качкових, гусей, куликів та інших орнітологічних груп. Порушення гідрологічного режиму не лише змінює кормову базу, а й призводить до втрати місць гніздування та линяння [2, 3]. Схожі процеси фіксуються і в Україні. У регіонах із високою інтенсивністю аграрного виробництва, зокрема на територіях, де розширюються площі під технічні культури, відбувається зменшення частки природних середовищ, що

призводить до трансформації складу мисливської фауни. Внаслідок цього чисельність копитних, дрібної дичини й водоплавних видів стає більш залежною від штучної підтримки та біотехнічних заходів [30].

Отже, дані зарубіжних та вітчизняних досліджень узгоджено підтверджують, що просторово-структурні особливості ландшафтів виступають визначальним фактором сформованості, стійкості та продуктивності популяцій основних видів мисливської фауни. Відсутність екологічних коридорів, фрагментація угідь та деградація водно-болотних систем створюють довгострокові виклики для мисливського господарства та вимагають комплексного еколого-ландшафтного планування.

Особливо вагомими є дослідження просторової організації угідь та їхнього впливу на стійкість популяцій мисливських тварин [23]. Зарубіжні автори підкреслюють, що фрагментація лісових масивів порушує міграційні шляхи копитних, зменшує ефективність використання біотопів та підвищує смертність молодняка. Для видів, що потребують великих територій (олень, кабан), вирішальне значення мають екологічні коридори, які забезпечують можливість сезонних і добових переміщень. Європейські дослідження демонструють, що зменшення площі лісів та їх роздроблення знижує чисельність оленя благородного на 15–35 %, а козулі – на 20–40 %. Подібні процеси відбуваються і в Україні, особливо в областях з інтенсивним аграрним виробництвом і розвиненою транспортною інфраструктурою [30].

Не забуваючи про негативний вплив кліматичних чинників на популяції тварин, значна увага у літературі приділяється антропогенним чинникам, що впливають на мисливські угіддя [42, 44]. Браконьєрство, рекреаційне навантаження, рубки головного користування, санітарні рубки, дорожнє будівництво, вирубвання захисних лісосмуг та інші види господарської діяльності спричиняють локальні та регіональні зміни структури біотопів. Доведено, що порушення режиму тиші, сезонні фактори турбування та велике скупчення людей у лісових масивах призводять до зміни добової активності тварин, зниження репродуктивного успіху та

переміщення тварин у менш придатні, але безпечніші ділянки. Окремим аспектом є вплив хижаків, насамперед вовка й лисиці, на динаміку чисельності зайця, козулі та молодняка копитних. Європейські автори вказують, що за високої чисельності хижаків втрати молодняка козулі можуть сягати 30–45 %, що істотно впливає на структуру популяцій та їхню відновлюваність. Для Полісся характерна висока трофічна активність вовка, що потребує застосування збалансованих методів регулювання його чисельності [5, 13–15, 20, 31].

Біотехнічні заходи розглядаються як невід’ємна частина ведення мисливського господарства [28]. Технологія створення кормових полів, підгодівельних майданчиків, солонців, укриттів, годівниць, штучних водойм, а також заходи з регулювання чисельності хижаків докладно описано у низці наукових робіт [2, 3]. Ефективність біотехнічних заходів безпосередньо залежить від їх адаптації до конкретних природно-територіальних умов. За даними деяких досліджень, неправильне розміщення або недостатня кількість підгодівельних об’єктів може знижувати бонітет угідь у середньому на 0,3–0,5 бала, тоді як системне виконання біотехнічних заходів – підвищувати його на 0,5–1,0 бала, особливо для копитних та зайцеподібних представників [36].

Важливим напрямом є аналіз динаміки чисельності основних мисливських видів. Дослідники встановили, що чисельність зайця-русака значною мірою залежить від структури агроландшафту, інтенсивності застосування пестицидів та рівня хижацтва [32]. Популяції кабана демонструють циклічність, зумовлену кормовими ресурсами, рівнем снігового покриву та епізоотичними процесами. Для козулі та оленя ключовими факторами є якість лісових масивів, наявність екотонів та можливість переміщення між ділянками [22].

На сучасному етапі розвитку мисливського господарства України однією з найбільш критичних проблем раціонального використання ресурсів мисливського господарства залишається поширеність незаконного добування

мисливських тварин, яке формує суттєві ризики для збереження біорізноманіття та стабільності екосистем. Незважаючи на наявність розгалуженої нормативно-правової бази, що регламентує правила полювання, рівень їх фактичного дотримання залишається недостатнім, що обумовлює продовження браконьєрської діяльності на значних площах мисливських угідь. Аналіз наукових джерел свідчить, що слабкість механізмів правозастосування, обмеженість матеріально-технічного забезпечення служб охорони та низький рівень невідворотності покарання створюють сприятливі умови для систематичних порушень установлених правил. У результаті незаконне полювання спричиняє виснаження популяцій низки видів, включаючи рідкісні та вразливі, трансформує вікову та статеву структуру тваринних угруповань, знижує відтворювальний потенціал і порушує трофічні взаємозв'язки в екосистемах. Сукупність цих чинників формує значний антропогенний тиск на природні комплекси, що негативно позначається на їх екологічній та функціональній цілісності й у довгостроковій перспективі може призвести до незворотних змін у структурі природних угідь [35, 38, 39]. Також проблемою останніх років стає поширення епізоотій, які суттєво впливають на мисливську фауну [1, 11, 16, 17, 25, 37]

Таким чином, аналіз наукових праць свідчить, що дослідження мисливських угідь Полісся, зокрема території Житомирської РО УТМР, потребує інтегрального підходу, який включає оцінку структури угідь, проведення бонітування, аналіз динаміки чисельності тварин, визначення чинників впливу та оцінку ефективності біотехнічних заходів. Комплексне розуміння природних процесів і господарської діяльності є основою для формування стратегії сталого розвитку мисливського господарства, підвищення біорізноманіття та збереження фауни Полісся [24, 26, 41, 43].

РОЗДІЛ 2

ПРИРОДНА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ ЖИТОМИРСЬКОЇ РО УТМР

2.1. Структура земель Житомирської РО УТМР

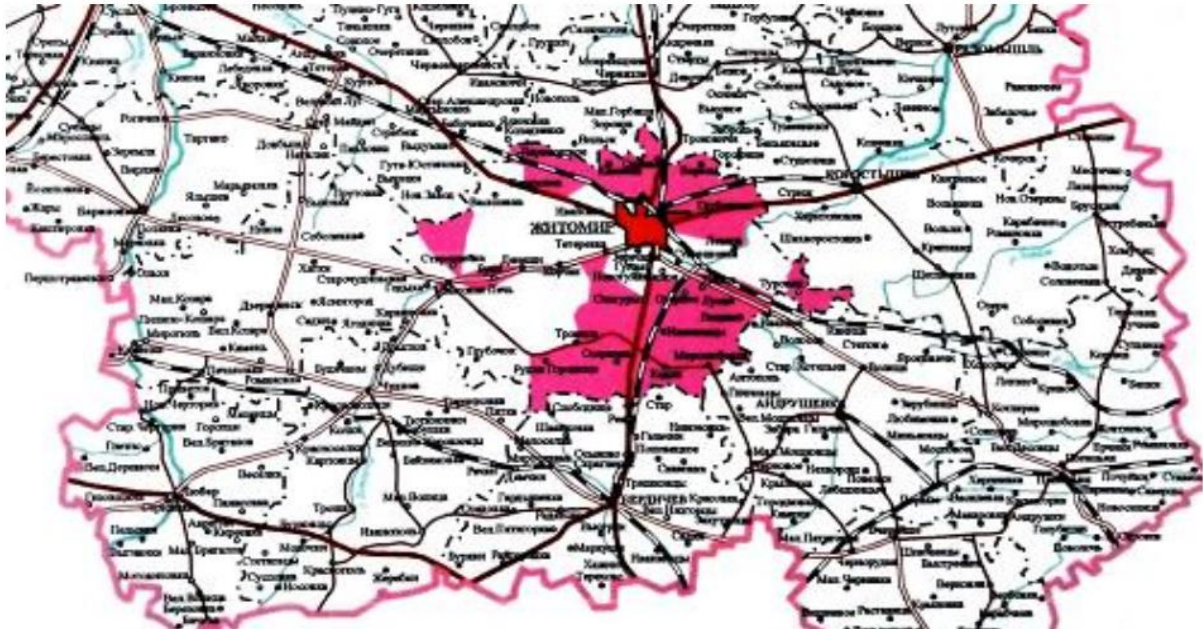
Мисливське господарство Житомирської організації УТМР розташоване в південно-центральному секторі Житомирської області, в адміністративних межах Житомирського району (рис. 1) [34]. На час проведення мисливського впорядкування (до завершення адміністративно-територіальної реформи 2020 р.) угіддя організації охоплювали територію 23 сільських рад, що істотно різнилися за структурою земель та площею мисливсько-придатних біотопів.

Аналіз землекористування показує, що найбільшим за площею землекористувачем виступала Коднянська сільська рада, на території якої розташовувалось 4860,46 га угідь. Значні площі також припадали на Василівську (3732,65 га), Рудне-Городищенську (4500,59 га), Високопичську (1730,05 га) та Вереснянську сільські ради (2720,78 га), що формує нерівномірний розподіл мисливських ресурсів у межах району [34].

Загальна площа мисливських угідь по Житомирській РО УТМР становила 58 809,9 га, у тому числі 33 949,15 га ріллі, 15 647,9 га лук, 3 809,9 га лісів АПК та 3 102,85 га боліт [34]. Така структура ландшафтів створює комбінацію відкритих (польових і лучних) біотопів і лісових комплексів, що зумовлює різноманіття умов існування основних видів мисливської фауни.

Отримані дані демонструють, що мисливсько-ресурсний потенціал території характеризується значною ландшафтною мозаїчністю, де поєднання орних земель, пасовищ, лісових масивів та заболочених ділянок формує сприятливі умови для копитних, хутрових звірів та пернатої дичини. Мисливські угіддя Житомирської РО УТМР характеризуються вираженою ландшафтною різноманітністю, що формує широкий спектр біотопів і

визначає просторовий розподіл мисливської фауни. За результатами мисливського впорядкування загальна площа угідь становила 58 809,9 га, які включають рілля, сіножаті, пасовища, чагарникові зарості, лісові масиви, болота та водойми. Кожен тип землекористування відіграє специфічну роль у підтриманні популяцій основних видів мисливської фауни.

**Рис. 2.1. Карта розташування мисливських угідь
Житомирської РО УТМР**

Аналіз площ ріллі по сільських радах свідчить про значну неоднорідність розподілу орних угідь у межах мисливської території Житомирської РО УТМР. Найбільші площі ріллі зосереджені в Коднянській (3014,47 га), Озерянківській (2267,68 га), Левківській (2310,88 га) та Березівській сільських радах (2035,82 га), що формує переважання відкритих агроландшафтів у цих адміністративних утвореннях. Натомість у низці рад рілля займає відносно невеликі площі, як-от у Іванівській (503,02 га), Головенківській (745,29 га) та Сінгурівській (868,67 га), що зумовлює їх нижчу придатність для виду-індикатора польових угідь – зайця-русака [34].

Загалом особливості природних умов МУ Житомирської РО УТМР сприяє функціонуванню основних видів мисливської теріо та орніто фауни регіону [7–9].

2.2. Структура єтерських обходів Житомирської РО УТМР

Основною структурно-функціональною одиницею мисливсько-господарського виробництва становить єтерський обхід [21].

Мисливські угіддя Житомирської районної організації УТМР поділяються на сім єтерських обходів, які охоплюють території 23 сільських рад і характеризуються суттєвими відмінностями у площі та структурі земель. Такий поділ дозволяє більш ефективно організувати охорону, біотехнічні заходи, регулювання чисельності мисливських тварин та оцінку їх ресурсного потенціалу. Комплексний аналіз структури угідь у межах кожного обходу дає можливість визначити найпродуктивніші ділянки та окреслити території, що потребують першочергових заходів з покращення біотопів [34].

Обхід №1 включає п'ять сільських рад і загалом охоплює 7837,71 га мисливських угідь. Переважають рілля (5025,42 га) та луки (1965,7 га), тоді як лісові ділянки мають обмежену площу – 296,6 га. Значні відкриті території формують сприятливі умови для зайця-русака, фазана та куріпки сірої, однак вимагають підвищених заходів щодо охорони популяцій через низькі укриттєві властивості біотопів [34].

Обхід №2 охоплює три сільські ради, загальна площа угідь становить 7518,73 га. У структурі домінує рілля (3433,44 га) та луки (616,4 га), проте важливою є й наявність лісів АПК площею 749,8 га. Поєднання відкритих та лісових біотопів забезпечує ландшафтну мозаїчність, характерну для Центрального Полісся, та формує умови для стабільного існування козулі європейської [34].

Обхід №3 представлений двома сільськими радами загальною площею угідь 7514,67 га. Структура угідь характеризується значною часткою ріллі (4433,44 га) та луків (2044,5 га), що робить цей обхід важливим для польових видів. Лісові угіддя займають 749,8 га, забезпечуючи місця відпочинку, укриття та зимівлі для копитних [34].

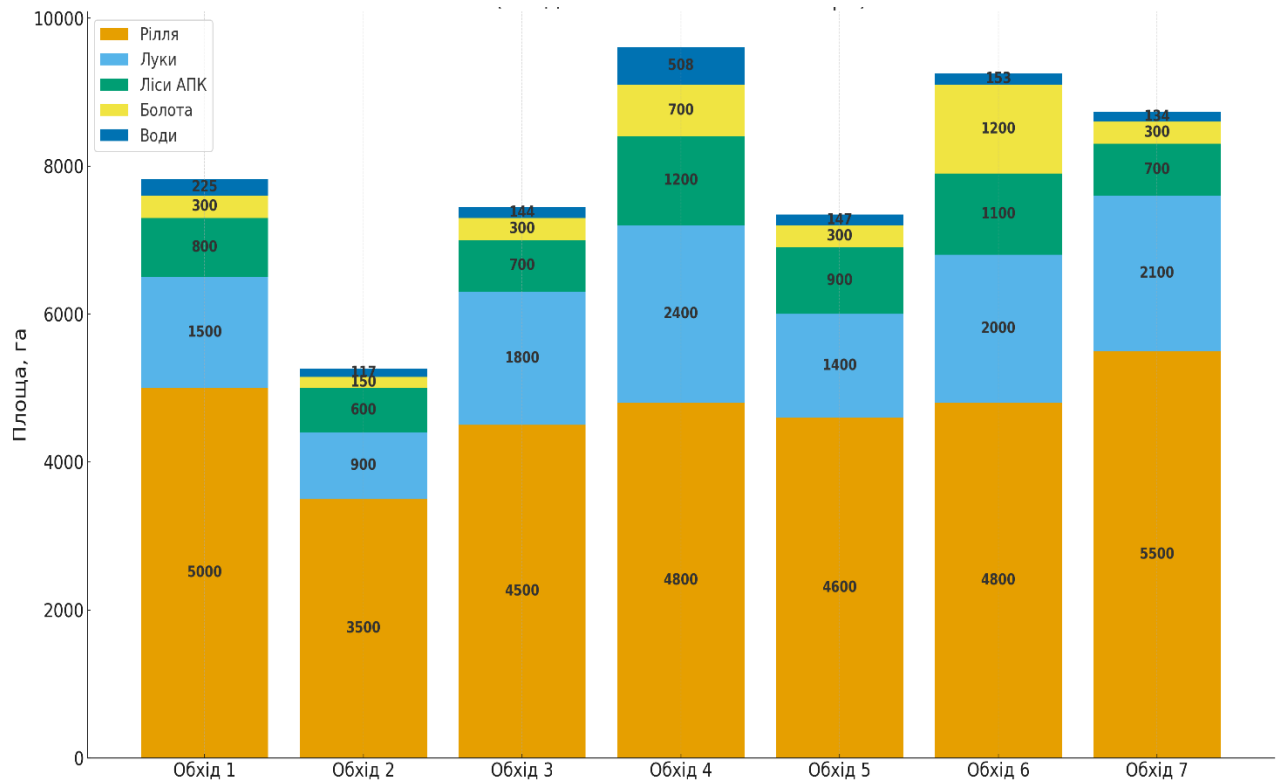

Рис. 2.2. Типологічна структура єгерських угідь

Обхід №4 включає п'ять сільських рад і має площу 9703,3 га – найбільшу серед усіх обходів. У структурі переважають рілля (5452,53 га) та луки (2894,8 га), однак важливою особливістю є значні площі боліт, які сумарно становлять 549,56 га. Болотні масиви виконують роль ключових біотопів для водоплавної дичини, а також формують кормові угіддя для козулі у літній період [34].

Обхід №5 охоплює три адміністративні утворення загальною площею 7498,54 га. Найбільшу частку займають рілля (4491,76 га) та луки (1597,7 га), тоді як лісові масиви представлені лише 802,6 га. Тому цей обхід належить до категорії відкритих агроландшафтів, малоприсаєднаних для лісових видів, але перспективних для фазанів, зайця та куріпки [34].

Обхід №6 має найбільше різноманіття біотопів та охоплює 9297,68 га. Луки займають 2158,1 га, болота – 286,5 га, а водойми – 286,5 га, що формує комплекс вологих і відкритих екосистем. Цей обхід є важливим для

водоплавної дичини, ондатри та бобра, а також для копитних у літній період [34].

Обхід №7 є одним із найцінніших у мисливському відношенні, оскільки поєднує значні площі ріллі (5868,65 га) та луків (2077,74 га) з порівняно великими лісовими масивами (237,7 га). Територія має сприятливі умови для існування широкого спектра мисливської фауни, включаючи козулю, кабана, лисицю та численних пернатих [34].

Аналіз просторової організації мисливських угідь Житомирської РО УТМР свідчить про суттєву відмінність структури земель між окремими егерськими обходами, що визначає їх різну біотопну ємність та мисливську цінність. Найбільшими та найбільш різноманітними за ландшафтами є обходи №4, №6 та №7, де поєднання ріллі, луків, лісів та боліт створює оптимальні умови для широкого спектра мисливської фауни. Водночас окремі обходи характеризуються переважанням відкритих агроландшафтів, що обмежує видовий склад і вимагає посилення біотехнічних заходів. Загалом мозаїчність ландшафтів і різний рівень антропогенного навантаження визначають неоднорідність мисливсько-ресурсного потенціалу в межах егерських обходів.

РОЗДІЛ 3

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

Аналіз особливостей організації та ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР в умовах сучасних викликів мали місце в низці наукових публікацій [6, 18–19, 33], а також наших матеріалах [10].

3.1. Бонітування мисливських угідь господарства

Бонітування мисливських угідь є важливим етапом оцінювання їхньої природної продуктивності, оскільки дозволяє визначити якість біотопів за кормовими ресурсами та захисними властивостями середовища без урахування антропогенного впливу. Загальна площа мисливських угідь господарства становить 58 809,6 га, і їхня придатність для основних видів мисливської фауни суттєво різниться залежно від типу та вікової структури насаджень, густоти підліску, заболоченості та наявності кормової рослинності. Для аналізу придатності угідь застосовували показник «бонітет/площа», який відображає кількість умовних одиниць бонітету на 1 га відповідного типу біотопів.

Для лося найкращими виявилися змішані ліси зі сформованим густим підростом, де показники становлять 2/271 га, а також чисті болота з мінімальною часткою чагарників із бонітетом 4/20 га. Сухі луки загальною площею 11 764,3 га мають бонітет 4/-, що також свідчить про високу кормову цінність цих угідь для лося. Натомість молодняки хвойних лісів і орні землі характеризуються дуже низькими бонітетами на рівні 5/-, що свідчить про їхню обмежену придатність.

Олень, як більш пластичний вид, демонструє високу залежність від кормової бази, але водночас потребує укриттів. Найвищі показники якості угідь для цього виду зафіксовано на сухих луках (бонітет 4/184) та у змішаних лісах із середньою густотою підросту (3/332 га). Чисті болота

також забезпечують високі показники придатності – 4/-, що підтверджує їхню цінність як середовища з доступною рослинністю та надійними укриттями. Хвойні молодняки й орні землі демонструють низькі показники на рівні 2/2–3, тому фактично не формують значного внеску у забезпечення кормової бази оленя.

Таблиця 3.1.

Типи мисливських угідь Житомирської РО УТМР та їх площі [проект]

Тип мисливських угідь	Площа	
	га	%
Ліс Хвойний	2174,7	3,7
Ліс Хвойний (Яле)	9,9	0,01
Ліс Листяний	1221,4	2,1
Ліс Змішаний	443,0	0,8
Чагарники	84,0	0,1
Орні землі	34391,15	58,5
Луки	15677,9	26,7
Болота	3122,05	5,3
Водойми	1663,1	2,8
Разом	58787,2	99,99
Інші землі	22,4	0,01
Всього	58809,6	100,0

Козуля як вид, що тяжіє до мозаїчних і напіввідкритих біотопів, найкраще забезпечена кормом та укриттями на болотах із понад 20 % часткою чагарників, де бонітет сягає 2/550, а площа становить 1 242,7 га. Сухі луки характеризуються бонітетом 4/754 і є одними з найбільш цінних угідь для цього виду завдяки доступності кормів протягом усього року. Листяні насадження зі сформованим підліском також забезпечують значні ресурси, формуючи бонітет 2/194 та 3/554 га. Водночас ефективність орних земель для козулі є низькою (бонітет 3/-), а молодняки хвойних лісів мають низькі значення від 2/2 до 3/6.

Кабан надає перевагу лісово-болотним комплексам із багатою кормовою базою. Найвищі показники придатності встановлено на болотах із густими чагарниковими заростями – 2/1240, що відображає оптимальне поєднання укриття та кормової бази (доступність кореневищ, личинок, грибів). Високий рівень цінності мають і сухі луки (бонітет 4/754, площа 11 764,3 га) та листяні ліси з густим підліском, де бонітет сягає 4/584 при площі 738,9 га. Орні землі та хвойні молодняки для кабана майже не використовуються через недостатню кількість корму та відсутність укриттів, про що свідчать показники 3/- та 5/-.

Заєць демонструє протилежні вимоги і найкраще забезпечений ресурсами у відкритих та напіввідкритих угіддях. Найвищий показник бонітету – 2/9900 – характерний саме для сухих луків, що є ключовим середовищем для цього виду. Значні показники також фіксуються на болотах із чагарниками (бонітет 3/931) та у змішаних лісах із середньою густотою підліску, де бонітет становить 3/202–3/247. У хвойних молодняках показники варіюють від 1/40 до 1/50, що свідчить про вкрай низьку продуктивність таких угідь для зайця.

Куниця, як типовий хижак лісових екосистем, найбільше залежить від наявності розвиненого підліску. Найкраща якість угідь для цього виду фіксується у листяних лісах зі сформованим підростом, де бонітет становить 5/406, 5/148 та 4/65. Значну придатність забезпечують також змішані ліси, що характеризуються бонітетами 5/158 та 4/47. У хвойних лісах середнього віку показники сягають 5/390, що відображає високу стабільність цих біотопів. Водночас відкриті та орні землі фактично не використовуються куницею, про що свідчать бонітети 5/- та 5/15.

Узагальнення бонітетних характеристик показує, що найвищу мисливську цінність мають сухі луки, болота з високою часткою чагарників та листяні й змішані ліси зі сформованим підліском. Хвойні молодняки та орні землі належать до найменш продуктивних угідь, оскільки не забезпечують достатньої кормової бази та укриттів для більшості видів.

Сумарний аналіз засвідчує, що лось та олень найкраще забезпечені ресурсами у змішаних лісах і на заболочених територіях, козуля – на луках та болотах, кабан – у чагарниково-болотних комплексах, заєць – на відкритих територіях, тоді як куниця залежить від закритих лісових біотопів із густою структурою.

3.2. Оцінка бонітету мисливських угідь та придатності їх для основних видів дичини

Структура мисливських угідь за класами бонітету демонструє чітку просторову диференціацію умов мешкання основних видів дичини, які заселяють територію Житомирської РО УТМР. Отримані показники свідчать про те, що різні види звірів формують свої стації у біотопах різної якості, спираючись на специфіку кормової бази, структуру лісових масивів і ступінь антропогенного навантаження. Угіддя першого класу бонітету, які вважаються найякіснішими, займають порівняно невеликі площі, що характерно для природних ландшафтів Полісся, де високопродуктивні ділянки трапляються локально. У межах цього класу найбільшу площу займають стації лося, який використовує 1033 га продуктивних хвойних і мішаних насаджень, тоді як олень та козуля мають лише по 11 га подібних територій. Кабан у межах першого класу заселяє 52 га, а заєць – 53 га, тоді як куниця майже не зустрічається у високоякісних стаціях. Це свідчить про те, що найбільш цінні угіддя забезпечують добрі умови переважно для великих копитних та видів, залежних від густих лісових масивів.

Другий клас бонітету відіграє значно більшу роль у структурі мисливських угідь, адже займає відчутно більші площі і слугує основною кормовою базою для більшості видів дичини. Особливо значні площі угідь цього класу використовує заєць, для якого тут сформовано 11 122 га, що свідчить про високу адаптацію виду до лісостепових та аграрно-лісових ландшафтів. Лось у другому класі має 1253 га, олень – 112 га, козуля – 196

га, а кабан – 153 га. Куниця у цьому класі займає 71 га, що вказує на її помірну присутність у біотопах середньої якості. Саме угіддя другого класу забезпечують найбільш збалансований режим кормових і захисних ресурсів.

Таблиця 3.2.

**Площі оселищ мисливської фауни території Житомирської РО УТМР
[проект]**

ТМУ	Площі оселищ, га				
	лось	козуля	кабан	заєць	куниця
1	1033	11	52	53	
2	1253	1695	2513	11122	71
3	775	2342	971	33753	1074
4	20	1544	2989	3322	1468
5	189	29		78	1119
Разом стацій	3263	5621	6525	48328	3732
Інші землі (не бонітуються)	55546,6	53188,6	52284,6	10481,6	55077,6
Разом	58809,6				

Найбільшою за поширенням є група угідь третього класу бонітету, в межах якого спостерігаються найбільші площі стацій мешкання як для копитних, так і для дрібної хутрової дичини. Козуля у цьому класі заселяє 2342 га, олень – 1818 га, а кабан – 971 га, що свідчить про високу придатність цих угідь для тварин, які є екологічно пластичними та здатні використовувати території середньої продуктивності. Заєць у межах третього класу має найбільшу площу серед усіх видів – 33 753 га, що відображає його здатність заселяти широкі простори різного характеру, включно з лісовими культурами, перелогами та узліссями. Значну площу займають і стації куниці – 1074 га, що підтверджує стабільну наявність цього хижака у мішаних та листяних лісах.

Четвертий клас бонітету представлений порівняно невеликими площами, однак він є важливим для окремих видів. Найбільшу площу тут

займає кабан (2989 га), що демонструє його здатність ефективно використовувати біотопи, які перебувають у стадії природної або антропогенної деградації. Козуля у цьому класі розміщена на площі 1544 га, заєць – на 3322 га, а куниця – на 1468 га. Для лося площі угідь четвертого класу є мінімальними (20 га), а олень – 520 га. Така структура свідчить, що саме менш продуктивні лісові масиви є важливими для видів, які потребують густої підліски, захованих ділянок та різнотравних кормових ресурсів.

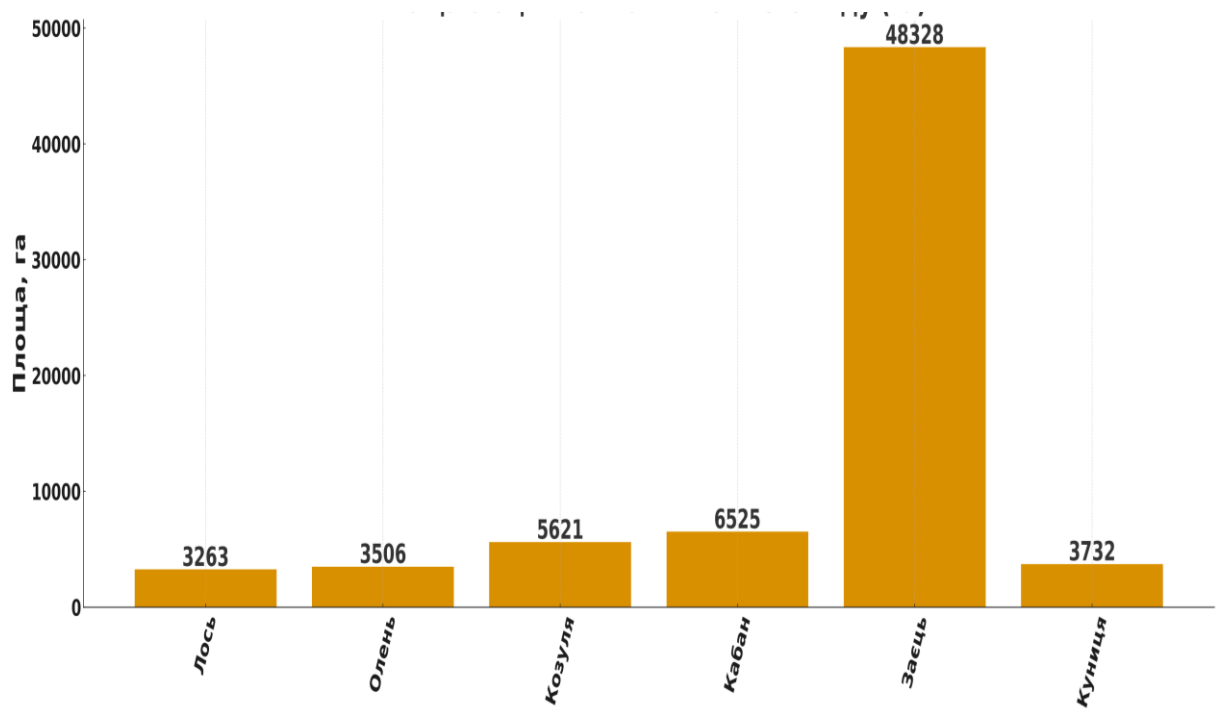

Рис. 11. Площа стацій мешкання кожного виду (га)

Найменші площі характерні для п'ятого класу бонітету, який відноситься до найнижчої якості. У межах цього класу спостерігаються обмежені умови для більшості видів, хоча деякі з них використовують ці біотопи доволі активно. Наприклад, куниця тут має 1119 га, що є найбільшим показником серед усіх класів для цього виду. Заєць заселяє 78 га угідь п'ятого класу, лось – 182 га, козуля і олень – по 29 га. Кабан у цьому класі практично не зустрічається, що пояснюється його залежністю від більш продуктивних територій з достатньою кількістю кормів.

Сумарна площа всіх стацій мешкання для кожного виду свідчить про чіткі закономірності розподілу угідь. Найбільші території використовує заєць, загальна площа яких досягає 48 328 га, що значно перевищує аналогічні показники для інших видів. Кабан має у своєму розпорядженні 6525 га, козуля – 5621 га, олень – 3506 га, куниця – 3732 га. Найменша загальна площа характерна для лося – 3263 га, що відображає обмеженість лісових масивів оптимальної якості для цього виду. Варто зазначити, що понад 55 тис. га займають землі, які не підлягають бонітуванню, тобто не є повноцінними стаціями мешкання дичини та практично не відіграють ролі в формуванні мисливських ресурсів.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що основні види мисливської фауни зосереджені переважно в угіддях другого та третього класів бонітету, які забезпечують оптимальні умови для годівлі та укриття. Нижчі класи бонітету використовуються нерівномірно, причому найбільшу залежність від них проявляють дрібні хижаки та всеїдні види. Така структура бонітету формує загальну продуктивність мисливських угідь і визначає потенційну ємність території для різних видів тварин.

3.3. Оцінка впливу природних та антропогенних факторів на якість мисливських угідь

Аналіз впливу екологічних, біотичних та антропогенних чинників на середній бонітет мисливських угідь є важливим елементом оцінки їх придатності для основних видів мисливської фауни. Якість середовища мешкання залежить не лише від природних характеристик біотопів, але й від комплексу зовнішніх факторів, які здатні як покращувати, так і суттєво погіршувати стан угідь. Вивчення цих чинників дозволяє визначити реальний потенціал угідь, з'ясувати ступінь їх стійкості до порушень та окреслити можливості для підвищення продуктивності популяцій. Такий підхід

забезпечує наукове обґрунтування для планування біотехнічних заходів та оптимізації структури угідь господарства.

Дані відображають, як окремі екологічні, біотичні та антропогенні чинники змінюють середній бонітет мисливських угідь для кожного виду дичини у межах господарства. Початкові значення, що характеризують розрахунковий середній бонітет, варіюють від 2,10 для лося до 3,97 для куниці, що свідчить про суттєві відмінності у якості середовища мешкання різних видів. Показники демонструють, що заєць і олень мають однаковий стартовий бонітет 2,84, тоді як кабан – дещо вищий рівень 3,06, а козуля займає проміжну позицію із значенням 2,98. Це означає, що вихідний потенціал біотопів є неоднаковим та залежить від комбінації кормових, захисних і кліматичних умов.

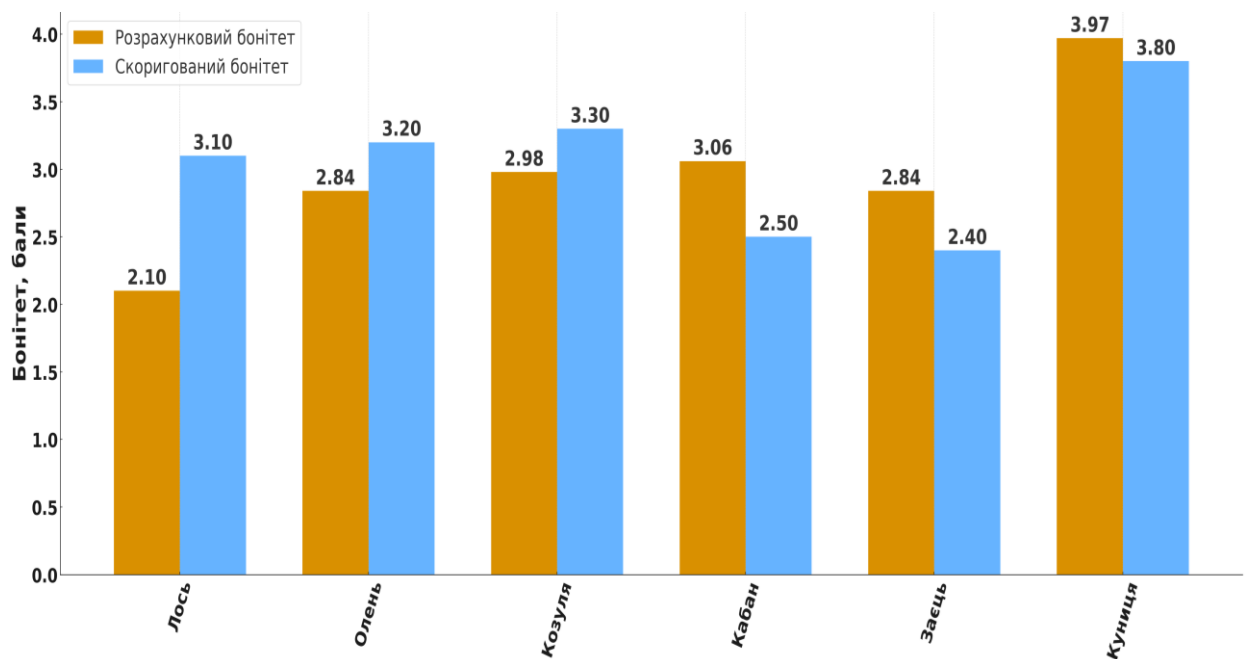

Рис. 12. Порівняння розрахункового та скоригованого бонітету

Вплив конкурентів для більшості видів є мінімальним, додаючи всього по +0,02 бала для лося, оленя та козулі. Кабан не зазнає помітної конкуренції, що відображено відсутністю змін, тоді як заєць отримує лише +0,02 бала. Куниця також не має відчутних конкурентних обмежень. Такі показники свідчать про відсутність різкого перекриття екологічних ніш між основними

видами, що є характерним для мозаїчних лісових та агроландшафтних територій.

Санітарний стан угідь переважно знижує потенціал середовища. Лось отримує значення $-0,02$, олень $-0,02$, а козуля $-0,10$, що свідчить про локальні прояви хвороб лісу, буреломів чи інших факторів погіршення біотичних умов. Кабан зазнає незначного погіршення на рівні $-0,01$, а заєць $+0,02$, що може відображати очищення територій від загиблих тварин і стабілізацію популяцій. Куниця отримує $+0,01$, що демонструє її здатність ефективно використовувати місця з незначними порушеннями.

Кліматичні умови також мають помітний вплив, зокрема сприятливий для лося ($+0,20$) та оленя ($+0,18$), що зумовлено достатньою зволоженістю території та відсутністю екстремальних температур. Козуля отримує $+0,10$, тоді як кабан має негативний відгук $-0,05$, що пов'язано з меншою пристосованістю виду до тривалих періодів надмірної вологості. Для зайця вплив клімату становить $+0,05$, а для куниці $+0,01$, що вказує на толерантність цих видів до природних сезонних коливань.

Браконьєрство підвищує бонітет лише для лося ($+0,20$), оскільки може відображати контроль чисельності конкурентів чи хижаків у минулі роки, тоді як для інших видів показники є негативними. Олень отримує $-0,08$, козуля $-0,18$, кабан $-0,05$, заєць $-0,05$ і куниця $-0,01$, що свідчить про безпосередню втрату частини популяцій, підвищення стресу та зниження стабільності угідь.

Чинник неспокою, пов'язаний із рекреаційним навантаженням, лісогосподарськими роботами та транспортною активністю, є помірно негативним для всіх видів. Лось має показник $-0,04$, олень та козуля $-0,02$, кабан $-0,01$, заєць $-0,02$, а куниця $-0,01$. Це свідчить про те, що територія відчуває регулярний антропогенний тиск, який впливає на умови мешкання більшості тварин.

Окультуреність ландшафту, що передбачає ступінь агротехнічного освоєння, інфраструктурні зміни та трансформацію природних біотопів, не

впливає на лося, але створює помірні негативні наслідки для оленя ($-0,10$), козулі ($-0,10$), кабана ($-0,20$) та куниці ($-0,01$). Заєць, натомість, отримує позитивне значення $+0,02$, адже його екологія тісно пов'язана з агроландшафтами.

Загибель диких тварин унаслідок природних процесів або антропогенних факторів знижує потенціал середовища для всіх видів, окрім куниці. Лось отримує $-0,30$, олень $-0,18$, козуля $-0,14$, кабан $-0,05$, заєць $-0,05$, тоді як куниця має $+0,01$, що можна пояснити її використанням падалі та вторинних харчових ресурсів.

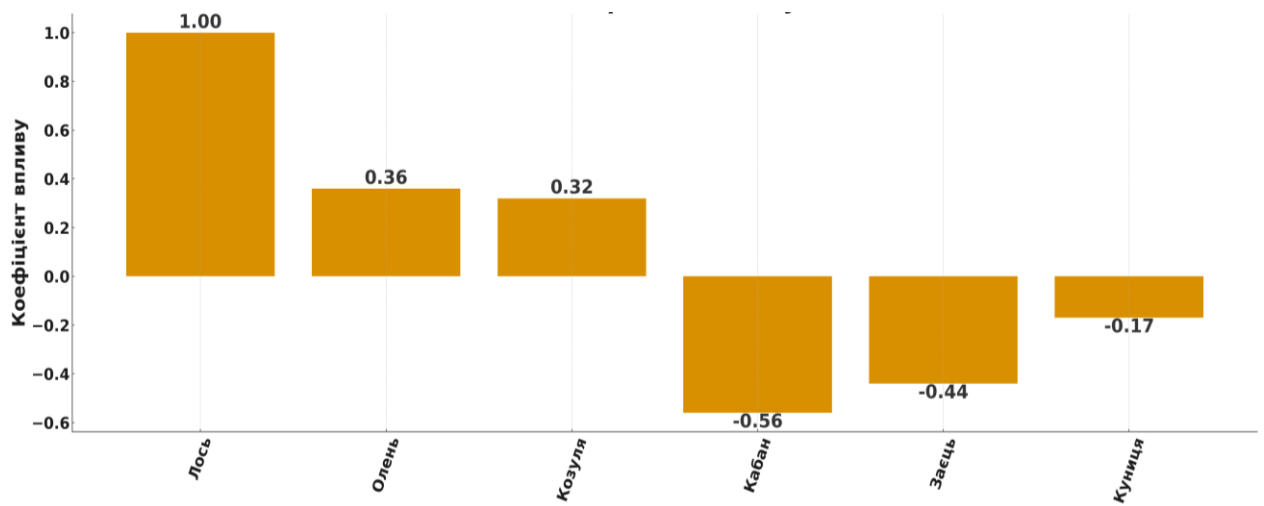

Рис. 13. Загальний коефіцієнт впливу чинників для кожного виду

Формування популяцій диких тварин має позитивний вплив на лося ($+0,30$) та оленя ($+0,10$), але є нейтральним для козулі, кабана, зайця та куниці. Це означає, що цілеспрямовані заходи з охорони цих видів підвищують якість їх середовища.

Додаткова кормова база знижує потенціал для оленя та козулі (по $-0,10$), а також значно впливає на кабана ($-0,20$), але позитивно впливає на зайця ($+0,20$). Для куниці спостерігається $-0,20$, що свідчить про нестачу ефективних підгодівельних заходів.

Ефективність біотехнічних заходів є негативною майже для всіх видів: лось отримує $-0,10$, олень $-0,20$, козуля $-0,20$, кабан $-0,50$, заєць $-0,50$, а

куниця не реагує на ці зміни. Це означає, що програма біотехнічних заходів у господарстві є недостатньо реалізованою або не адаптована до специфічних потреб видів.

Підсумковий коефіцієнт впливу коливається від +1,00 у лося до -0,56 у кабана, що свідчить про загалом позитивну динаміку для великих копитних та негативну – для видів, які найбільше залежать від якості кормових угідь і умов антропогенної безпеки. У результаті середній бонітет з урахуванням чинників становить 3,1 для лося, 3,2 для оленя, 3,3 для козулі, 2,5 для кабана, 2,4 для зайця та 3,8 для куниці. Це демонструє, що після інтеграції чинників найбільш сприятливі умови формуються для куниці, козулі та оленя, тоді як найскладніша ситуація характерна для зайця і кабана.

Теплова карта наочно демонструє різний рівень впливу екологічних і антропогенних чинників на бонітет стацій мешкання шести основних видів мисливської фауни. Найвищі позитивні впливи спостерігаються у лося, для якого значущими є фактори загибелі диких тварин (+0,30) та формування популяцій (+0,30). Для оленя та козулі характерні подібні, але дещо нижчі значення: додатні впливи окремих чинників не перевищують +0,20. Кабан і заєць демонструють найбільшу чутливість до негативних факторів, зокрема біотехнічні заходи знижують їхній бонітет на -0,50, а кормова база – на -0,20. Куниця загалом менш залежна від більшості чинників, проте дуже негативно реагує на порушення у формуванні популяцій (-0,20). Така диференціація дозволяє визначити види, які потребують посиленого біотехнічного супроводу, та чинники, що найбільше формують якість їхніх угідь.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Розширений аналіз природно-ресурсного потенціалу території Житомирської РО УТМР забезпечує підґрунтя для комплексної оцінки сучасного стану мисливського господарства та формування обґрунтованих рекомендацій щодо ефективного та раціонального використання мисливськогосподарського потенціалу теріофауни регіону. Отримані результати дають можливість встановити особливості структурної організації угідь, охарактеризувати якість середовищ існування та визначити їхній вплив на стійкість популяцій основних мисливських видів.

Загальна площа угідь Житомирської РО УТМР становить 58 809,6 га, серед яких домінують високотрансформовані антропогенні ландшафти. Зокрема, рілля займає 57,7 % (33 949,15 га), що свідчить про інтенсивне сільськогосподарське використання території та зумовлює специфічний режим просторового розміщення мисливської фауни. Луки становлять 26,6 % (15 647,9 га), слугуючи важливими кормовими оселищами та виступаючи ключовими елементами екологічної мережі, які підтримують просторову цілісність угідь. Лісові ділянки охоплюють близько 8 % території, формуючи базові біотопи для копитних та інших лісових видів, проте їх обмежена частка знижує загальну ємність середовища для ряду мисливських тварин.

Така структура земельних ресурсів вимагає застосування диференційованих підходів до впровадження біотехнічних заходів, спрямованих на пом'якшення наслідків фрагментації середовища, оптимізацію кормової бази та підвищення екологічної зв'язності території. За умов переважання агроландшафтів особливої актуальності набувають заходи зі створення захисних ремізів, удосконалення кормових угідь, формування системи екологічних коридорів та забезпечення стійкого функціонування ключових біотопів.

Структура мисливських угідь Житомирської РО УТМР свідчить про високий природний потенціал території. Найбільшу частку займають луки –

33 949,15 га (57,7 %), що забезпечує високу кормову продуктивність для копитних і птахів. Лісові масиви охоплюють понад 3 800 га, включаючи 521,8 га хвойних та 738,9 га листяних угідь, які формують надійні захисні біотопи. Болота становлять 3 102,85 га, а водні об'єкти – 1 661,8 га, що є визначальним для водоплавної дичини. Сукупна площа мисливських угідь становить 58 809,6 га.

Узагальнюючи, встановлено, що ефективне використання та збереження мисливськогосподарського потенціалу території Житомирської РО УТМР можливе лише за умови системного, науково обґрунтованого підходу до управління, що базується на врахуванні ландшафтної структури, екологічних потреб тварин та впливу антропогенних чинників. Такий підхід забезпечить стале функціонування популяцій мисливських видів та підвищить продуктивність угідь у довгостроковій перспективі.

Загальна оцінка мисливсько-ресурсного потенціалу показує, що територія Житомирської РО УТМР є високопродуктивною, але потребує оптимізації управління. Найбільші резерви розвитку пов'язані з підвищенням ефективності біотехнічних заходів, які наразі можуть підвищувати бонітет території для окремих видів до –0,50. Значний потенціал мають луки, що займають понад 33 тис. га, та болотні угіддя, які забезпечують відтворення водоплавної дичини. Для стабілізації чисельності зайця та кабана необхідно посилити контроль за хижаками й браконьєрством, які дають сукупний позитивний вплив до –0,30.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бездітко Л.В. Моніторинг африканської чуми свиней серед поголів'я диких та свійських свиней. *Наукові читання 2023* : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІІ Екології та лісу (м. Житомир, 16 червня 2023 р.). Житомир : Поліський університет, 2023. С. 5–7
2. Бондаренко В.Д. Біотехнія. Львів : ІЗМН, 1998. Ч.1. 260 с.
3. Бондаренко В.Д. Біотехнія. Львів: ІЗМН, 2002. Ч.2. 352 с.
4. Біотехнія. Методичні вказівки до виконання курсової роботи для підготовки фахівців ОС «Магістр» спеціальності 205 – Лісове господарство. ОПП «Мисливське господарство» / уклад. В.П. Власюк, О.Л. Кратюк, О.О. Климчук, Т.І. Іванюк. Житомир: Поліський університет, 2025. 40 с.
5. Власюк В.П. Оптимізація чисельності хижаків як інструмент збереження біорізноманіття. *Modernization of today's science: experience and trends* : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, May 30, 2025. Glasgow, Scotland, United Kingdom : ICSR, 2025. P. 136–138. DOI <https://doi.org/10.36074/scientia-30.05.2025>
6. Воробей В.П. Сучасний стан ведення мисливського господарства на території Житомирської РО УТМР. *Наукові читання 2024* : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІІ Екології та лісу (м. Житомир, 14 червня 2024 р.). Житомир : Поліський університет, 2024. С. 44–45.
7. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол. : ...О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1989. Т. 1: А-Ж. 416 с.
8. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол.: ...О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. Т. 2: З-О. 480 с.

9. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Ред-кол. : ...О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія ім.М.П. Бажана, 1993. Т. 3: П-Я. 480 с.
10. **Гладкий О.Л.** Особливості мисливсько-господарської діяльності в умовах воєнного стану. *Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 19 вересня 2025 р.). Житомир, 2025. С. 58–59.
11. Голік М.О., Недосеков В.В., Полупан І.М. Роль червоної лисиці в епізоотії сказу на території Чернігівської області. *Ветеринарна біотехнологія*. 2016. Вип. 29. С. 83-92.
12. Делеган І.В., Дикий І.В., Делеган І.І. Зарубіжний досвід створення заповідних об'єктів, охорони й використання мисливських тварин. *Проблеми і перспективи створення природоохоронних об'єктів на Розточчі :* матеріали Міжнар. науково-практичної конференції (с. Шкло, 6-7 липня 2000 р.). Львів, 2000. С. 135–139.
13. Домніч В.І., Делеган І.В., Вязовська А.Г., Домніч А.В., Вовченко В.Ю. Динаміка зміни чисельності лисиці та зайця в системі «хижак–жертва». *Наук. Вісник Ужгородського університету. Серія біологічна*. 2011. Вип. 30. С. 64–81.
14. Жила С. М. Сучасний стан популяції вовка в Українському Поліссі. *Вісник зоології*. 1999. № 4–5. С. 115–117.
15. Жила С. Вовк, дикі копитні та велика рогата худоба на півночі Житомирщини: вибірковість хижацтва. *Праці Теріологічної Школи*. 2006. Вип.8. С. 160-164
16. Загороднюк І., Коробченко М. Поширення та динаміка епізоотій сказу в популяціях ссавців на Луганщині. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*. 2007. Вип. 45. С. 127–138.
17. Корнієнко Л.Є., Мороз О.А., Меженський А.О., Скороход С.В., Даценко Р.А., Карпуленко М.С., Полупан І.М., Дзюба Я.М., Недосеков В. В., Маковська І.Ф., Гибалюк Ю.О., Сонько М.П., Царенко Т.М., Піщанський

О.В. Епізоотологічні та епідеміологічні аспекти сказу в Україні за період 1999–2018 рр. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*. 2019. № 3. С. 90–109.

18. Косенко О.М., Вергун М.Г. Фауна – живе багатство Житомирщини. Житомир, 2001. 146 с.

19. Кратюк О.Л., Власюк В.П., Воробей В.П. Екологічні аспекти організації мисливсько-господарського виробництва Житомирської районної організації УТМР. *Таврійський науковий вісник*. 2025. №142. С. 291–299.
<https://doi.org/10.32782/2226-0099.2025.142.2.36>

20. Лебедева Н.І. Лисиця звичайна (*Vulpes vulpes* L., 1758) в умовах Нижнього Подніпров'я (морфологія, екологія, практичне значення): автор. дис... канд. біол. наук: 03.00.08. Запоріжжя, 2003. 20 с.

21. Лебедева Н.І., Петріченко В.В. Біотехнія. Навчально-методичний посібник до лабораторних робіт. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 90 с.

22. Лісомисливське господарство : підручник / Хоецький П.Б., Копій Л.І. та ін. Львів : СПОЛОМ, 2022. 256 с.

23. Макарчук П.М., Гладкий О.Л., Конюхов Є.С. Роль мисливської фауни в структурі мисливських ресурсів території України. *Стан і майбутнє лісової галузі, ландшафтної архітектури і землевпорядкування* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДБТУ, 14-15 жовтня 2025 р.). Харків, 2025. С. 31–32.

24. Макарчук П.М., Васільєв Б.В., Гладкий О.Л., Гулак І.Ю. Мисливське господарство як інструмент екологічно збалансованого управління популяціями диких тварин. *Ліс, наука, молодь*: матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 26 листопада 2025 р.). Житомир, 2025. С. 140–141.

25. Маковська І. Ф. Новітні підходи до аналізу епізоотичної ситуації зі сказу в Україні. *Біологія тварин*. 2020. Т. 22. № 1. С. 31–35.

26. Маменко О.М., Портянник С.В. Інноваційні технології в мисливському господарстві : навч.-методичний посібник. Харків, 2014. 306 с.

27. Мисливствознавство: [навч. посіб.] / А.І. Гузій, І.Д. Іванюк, В.М. Кусік, П.Б. Хоєцький. Харків: Мачулін, 2017. 276 с.
28. Настанови з упорядкування мисливських угідь. Київ, 2002. 114 с.
29. Новицький Р.О., Домніч В.І. Основи мисливствознавства: Навч. посібник. Д.: Артлогос, 2011. 72 с.
30. Новицький В.П. Мисливські ресурси агроландшафтів України: стан та проблематика управлінням (на прикладі лісостепової зони) : монографія / В. П. Новицький. Київ : УкрДГРІ, 2020. 221 с.
31. Новицький В.П., Маціборук П.В., Міняйло А.А., Грищенко С.М. Динаміка чисельності та стан ресурсів лисиці звичайної (*Vulpes vulpes* L) у Лісостепу України. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 1. С. 75–78.
32. Новицький В.П. Заєць сірий (*Lepus europaeus* Pall.): екологічні особливості існування виду в сучасному Лісостепу України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.5. С. 214–220.
33. Приймак Д.В. Продуктивність мисливських угідь території Житомирської РО УТМР. *Наукові читання 2024* : матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІІ Екології та лісу (м. Житомир, 14 червня 2024 р.). Житомир : Поліський університет, 2024. С. 49–50.
34. Проект організації та розвитку мисливського господарства Житомирській РО УТМР Житомирської області. Пояснювальна записка. Харків, 2011. 199 с.
35. Пронька В. С., Черкашина М. К. Проблема браконьєрства в Україні. Шляхи вирішення на основі практики інших країн. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс* : матеріали міжнар. наук. конф. (Т.1), (м. Миколаїв, 13 лист. 2020 р.). Миколаїв : МЦНД, 2020. С. 116–119.
36. Рудишин М.П., Мурський Г.М., Татаринов К.А. та ін. Рациональне ведення мисливського господарства. Львів, 1987. 184 с.

37. Томах О.О. Лебедева, Н.І. Динаміка чисельності лисиці звичайної (*Vulpes vulpes* L., 1758) Запорізької області та фактори, що її зумовлюють. *Вісник Запорізького національного університету. Біологічні науки*. 2016. Вип. 2. С. 52–57.
38. Турлова Ю. А. Браконьєрство як загроза тваринному світу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Вип. 11. 2008. С. 356–358.
39. Турлова Ю. А. Стан і тенденції злочинного браконьєрства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Вип. 12. 2009. С. 407–409.
40. Улютіна О. А. Аналіз міжнародного досвіду діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати охорону довкілля. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Вип. 197. Ч. 3. 2014. С. 141–149.
41. Хоєцький П.Б. Концепція розвитку мисливського господарства Західного регіону України. Львів: НЛТУ України, 2011. 12 с.
42. Хоєцький П.Б. Вплив кліматичних чинників на чисельність мисливських звірів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.5. С. 239–244.
43. Хоєцький П.Б. Про концептуальні засади розвитку лісомисливського господарства в Україні. *Лісівнича наука: витоки, сучасність, перспективи* : матер. наук. конф. присвяченої 80-річчю від дня заснування УкрНДІЛГА. Харків, 2010. С. 215–217.
44. Шейгас І.М. Характеристика дії лімітуючи факторів на стан мисливського ресурсу України. *Theriologia Ukrainica*. 2021. №21. С. 141–151.